

İMPARATORLUK VÂRİSİ MUSTAFA
KEMAL ATATÜRK

RYAN GINGERAS

ÇEVİREN
DÂRA ELHÜSEYNİ

RYAN GINGERAS

Modern Doğu Avrupa ve Ortadoğu tarihi üzerine çalışmalar yapan Gingeras, çok sayıda makale ve kitap kaleme almıştır. Yazılarının bir kısmı New York Times, Washington Post, Foreign Affairs, International Journal of Middle East Journal gibi önemli gazete ve dergilerde yer almıştır. *Sorrowful Shores: Violence, Ethnicity, and the End of Ottoman Empire* isimli kitabı Rothschild Milliyetçilik ve Etnik Araştırmalar ve Britanya-Kuveyt Dostluk Derneği kitap ödülleriyle ödüllendirilmiştir. Araştırmalarına Naval Postgraduate School'da devam etmektedir.

Başlıca eserleri: *Sorrowful Shores: Violence, Ethnicity and the End of the Ottoman Empire, 1912-1923* (2009); *Heroin, Organized Crime and the Making of Modern Turkey* (2014), *Fall of the Sultanate: The Great War and the End of the Ottoman Empire* (2016), *Eternal Dawn: Turkey in the Age of Atatürk* (2019), *The Last Days of the Empire* (2022).

DÂRA ELHÜSEYİNİ

2002 yılları arasında ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Çeviri çalışmalarının yanı sıra "Toplum ve Kuram" ve "Kürt Tarihi" dergilerinde editörlük faaliyetleri yürütmüştür.

Başlıca çevirileri: Behlül Özkan, *Türkiye'de Milli Vatanın İnşası (From the Abode of Islam to the Turkish Vatan: Making of a National Homeland in Turkey)*, Rodney Hilton, *Bond Men Made Free Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*, (henüz yayımlanmadı), William Foote Whyte, *Köşebaşı Toplumu (Street Corner Society)*, Paul Willis, *İşçiliği Öğrenmek (Learning to Labour)*, Jessica Harland-Jacobs, *Builders of the Empire: Freemason and British Imperialism, 1717-1927*, Christine M. Philliou, *Türkiye: Tarihe Muhalef Bir Geçmiş* (2022), Kristin Fabbe, *Devletin Müritleri* (2023), Marinos Sariyannis, *Osmanlı'nın Üç Harfliler: Hortlaklar, Hayaletler, Cinler Arasında* (2023), Melis Hafez, *Osmanlı'da Tembelliğin Keşfi* (2023).

İÇİNDEKİLER

GÖRSEL LİSTESİ	11
HARİTA LİSTESİ	11
TEŞEKKÜRLER	13
GİRİŞ	15
1. BÖLÜM	
BİR GENÇ OLARAK ATATÜRK, 1880-1912	20
2. BÖLÜM	
BİR ASKER OLARAK ATATÜRK, 1912-1918	54
3. BÖLÜM	
BİR DEVRİMCİ OLARAK ATATÜRK, 1918-1922	90
4. BÖLÜM	
BİR DEVLET ADAMI OLARAK ATATÜRK, 1923-1927	141
5. BÖLÜM	
BİR İKON OLARAK ATATÜRK, 1927-1938	178
6. BÖLÜM	
TARİHSEL BİR FIGÜR OLARAK ATATÜRK	212
BİRİNCİL KAYNAK ALINTILARI	220
DİZİN	229

GÖRSEL LİSTESİ

1. Dünyaya açılan bir liman: Selanik
2. Bir kahramanın annesi
3. Çiçeği burnunda bir yüzbaşı
4. Büyük emelleri olan bir devrim
5. Cephede bir komutan
6. Savaşın masum kurbanları
7. İtilaf Güçlerinin Başkenti İşgali
8. Vatanseverler meclisi
9. Savaşın sorumluluğunu üstüne almak: Mustafa Kemal üniformasını son kez giyerken
10. “Bırak, yansın yıkılsın!”
11. Türkiye’nin bir numaralı ailesi daha mutlu zamanlarında
12. Radikal bir değişim için araç
13. Gazi’nin suikastçıları
14. Türkiye’nin atası geliyor
15. Ulusun akıl hocası
16. Yeni bir siyasi manzara
17. Cumhurbaşkanı’nın kızı: Atatürk ve en küçük manevi kızı Ülkü

HARİTA LİSTESİ

1. 1900 yılında Osmanlı İmparatorluğu
2. Türk Kurtuluş Savaşı, 1919-1923
3. Günümüzde Türkiye

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti, 20. yüzyılın başlarındaki çalkantılardan doğan genç bir ülkedir. 1923 yılında kurulan bu ülke, altı asırlık bir devletin, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun ve çileli çöküşünün bir sonucuydu. Günümüzdeki Rusya, Çin, İran ve Avusturya gibi Türkiye Cumhuriyeti de içinden çıktığı imparatorluğun karmaşık ve ıstıraplı bir mirasını devraldı. 20. yüzyılın şafağında Osmanlı İmparatorluğu diplomatik açıdan tecrit edilmiş, siyasi açıdan istikrarsız, toplumsal açıdan parçalanmış ve ekonomik açıdan zayıf bir hâldeydi ve 20. yüzyılın ilerleyen dönemleri tüm bu zayıflıkları ve güvensizlikleri daha da ön plana çıkardı. 10 yıl süren zorlu mücadeleler sırasında (Birinci Dünya Savaşı'nın en berbat zamanlarını da içeren bir dönem), imparatorluğun yüz binlerce vatandaşı savaş, kıtlık ve devlet baskısı nedeniyle hayatını kaybetti. Osmanlı halkının çektiği korkunç acılar ve İngiltere ile Fransa karşısında aldığı yenilgi, erken dönem Türk devletini en başından beri töhmet altında bıraktı. Birçokları için Osmanlı hanedanının çöküşü, Romanov, Habsburg, Hohenzollern ve Çing hanedanlarının çöküşü gibi adil ve gecikmiş bir sondan daha fazlasını temsil ediyordu. Türkiye'nin Osmanlı mirası, bu kişiler için geri kalmışlığın ve zalimliğin bir göstergesiydi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi talihi, kuruluşundan sonraki 10 yıl içinde hızla tersine döndü. 1930'ların sonlarına gelindiğinde, uluslararası yorumcular ülkenin gelişimini tam bir modern mucize olarak görüyorlardı. Yerini aldığı imparatorluğun aksine, Türkiye hızla belirgin biçimde daha güçlü, daha istikrarlı ve görünüşte daha aydınlanmış bir devlet hâline geldi. Başkent Ankara'da çıkarılan kanunlar,

toplumun refahını ve uluslararası saygınlığı hak eden bir yönetimin inşasını giderek daha fazla amaçlar hâle geldi. Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemin diğer güçleri gibi, Türkiye'nin de siyasi ethosu gururlu ve tavizsiz bir milliyetçiliğe dayanıyordu. Ülkenin aşırı seküler liderleri, çağdaş Avrupa'nın motiflerini ve toplumsal zevklerini benimsemekten gurur duyuyorlardı. Büyük Buhran'a rağmen Türkiye ekonomisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı sırasında uğradığı zararın büyük bir kısmını telafi etmeyi başardı. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti artık daha iyiye giden bir devletten fazlasını temsil ediyordu ve İtalya ya da Sovyetler Birliği gibi bu ülke de 20. yüzyılda modern siyasetin özünü temsil etmeyi amaçlıyordu.

Bu dönemin çağdaşları açısından ülkenin ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, bu radikal dönüşümün hem ilham kaynağı hem de mimarıydı. 1938'de hayatını kaybettiğinde Mustafa Kemal, Versay Barış Antlaşması (1919) sonrası dönemin diğer önde gelen devlet adamlarıyla sık sık karşılaştırılıyordu. Türkiye dışında Mustafa Kemal'in ismi hem cesur liderlikle hem de hırslı reformlarla eşanlı görülmüyordu. Ülkenin kurtarıcısı rolünü çok iyi biçimde üstlenen Mustafa Kemal, kendi yurttaşları ve yabancı konukları üzerinde büyük bir canlılıkla ve özgüvenle hareket eden bir insan olarak etki yarattı. Atatürk'ün hem ilerici hem de ikonoklastik bir insan olarak ünü, Türkiye'nin önde gelen komutanı ve savaş kahramanı olarak zaten zirvede olan konumunu daha da fazla güçlendirdi. Aldığı övgüler ve sahip olduğu ün hem Batı'da hem de Doğu'da göz ardı edilemez bir hâldeydi. Zamansız ölümünden önce bile Mustafa Kemal, Avrupalı ve ABD'li liderlerin yanı sıra Asya ile Ortadoğu'daki milliyetçilerin ve dinî liderlerin de övgüsünü kazanmayı başarmıştı. Modern zamanların Büyük Petro'su ya da İmparator Meiji'si gibi, Atatürk en cansız ya da mağlup ulusun bile ilham verici,

aydınlanmış ve komutanlık becerisine sahip bir liderin rehberliğinde kurtarılabilceği ve yeniden yaratılabileceği fikrini somutlaştırdı.

Öte yandan cumhurbaşkanlığının bazı yönleri Mustafa Kemal'in yurt içinde ve yurt dışında uyandırdığı hayranlığı azalttı. Liberal demokrasiye çok az tahammülü olan bir diktatör olduğu inkâr edilemezdi. Kendini ön plana çıkarma tutkusunu, onun hükümlerinden ve değerlerinden çok az sapan yaltakçı bir siyasi kültürün yaratılmasına zemin hazırladı. Atatürk'ün uzlaşmaya yanaşmaması ve muhalefete tahammül edememesi, çok sayıda vatandaşın ölümüyle sonuçlanan şiddet ve baskı eylemlerine de yol açtı. Pek çok kişinin bir sevgi göstergesi olarak "Gazi" diye andığı Mustafa Kemal ayrıca skandallar ve uygunsuz davranışlarla da ün saldı. Kadınlarla olan çalkantılı ilişkileri ve içkiye olan düşkünlüğü, isminin pek çok dedikoduda geçmesine ve kendisiyle ilgili can sıkıcı açıklamalara yol açtı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatını ve yaşadığı dönemi anlamak, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin karmaşıklığını anlamak için önemli bir ilk adımdır. Onun hayatı incelendiğinde, ülkenin yaşlanan bir imparatorluktan genç bir ulus devlete dönüşümünü şekillendiren temel olayların bir özetiyle karşılaşılır. Çocukluğundan başlayarak yaşadığı sıkıntılar, döneminin en baskın siyasi ve toplumsal temalarına dair önemli bilgiler sunar. Atatürk'ün mücadelesini verdiği sekülerlik, ulusal kimlik, Batı'yla ilişkiler ve modernlik gibi konuların pek çoğu, günümüzde Türklerin devlet ve toplum meseleleri olarak yüzleşmeye devam ettiği konulardır.

Mustafa Kemal'in yetiştirilme tarzına ve kariyerinin ilk yıllarına bakıldığında, onun dünya genelinde bir şöhrete ve tanınırlığa ulaşmasını temelden belirleyen çok az şey olduğu görülür. Gençlik yıllarının büyük bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'nun oldukça kozmopolit ama yine de taşra denebilecek bir yerinde geçti. Askerî eğitim almaya karar vermesi, Balkanlar'daki memleketi Selanik'ten ayrılmasına

yol açtı. Atatürk hayatının önemli bir bölümünü Osmanlı ordusunda subay olarak geçirdi. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun nihai çöküşüne işaret eden savaşların neredeyse hepsinde yer aldı ve cesareti ve kararlı liderliğiyle erken yaşta ün kazandı. Türkiye'nin tek başına ilan ettiği bağımsızlık savaşı sırasında Yunanistan, İngiltere ve Fransa ordularını yenilgiye uğratan Mustafa Kemal, ülke içinde tartışılmaz bir siyasi konum elde etti. Fakat askerî başarılarının ardında, büyük siyasi hırsları ve derin entelektüel merakları olan bir adam olduğu da ortaya çıktı. Fikirler ve tartışmalar konusundaki zekâsı ve derinlerde yatan iktidar arzusu, kariyeri siyasete doğru kaydıkça Atatürk'ün en önemli varlıkları hâline geldi.

Atatürk'ün yeni ülkenin lideri olarak ilk yılları istikrarsızlıklarla ve kanlı olaylarla geçti. Türkiye'nin cumhurbaşkanı olarak görevine, başında kendisinin bulunduğu güçlü bir devlet inşa etmeyi amaçlayan bir dizi temel yapısal reformla başladı. Başkentteki siyasi rakiplerine ve taşradaki isyancılara karşı yürüttüğü şiddetli askerî harekâtların da gösterdiği üzere, Atatürk aynı zamanda acımasız bir siyasi muarız da olabiliyordu. Mustafa Kemal'in iktidarı ele geçirmesi kesinleştikçe, reformlarının temposu ve şiddeti de hızla arttı. Onun entelektüel vesayeti ve sorgulanmayan siyasi otoritesinin himayesi altında, genç cumhuriyeti bir kültür devrimi sardı. Bu dönemde gerçekleştirilen değişiklikler genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun başarısızlıklarıyla ilişkilendirilen kurumların ve pratiklerin yenilerini oluşturmayı amaçlıyordu. Eski imparatorluk geleneklerinin yerine açıkça Batılı değerleri getiren Atatürk, gelecek nesillere yenilgiye ya da çöküşe boyun eğmeyecek bir ülke bırakmayı umuyordu.

Türkiye'nin 20. yüzyılda da ayakta kalmaya devam etmesi, günümüzde pek çok kişinin hâlen Atatürk'e ülkenin ebedi lideri olarak hayranlık duymasına ilham olur. Fakat Atatürk, Türk toplumunu modern ve ilerici bir ulus vizyonuna uymaya çağırırken, aynı zamanda hoşnutsuzluk ve güvensizlik tohumları

da ekmişti ve bu durum, günümüzde pek çok Türk'ün hâlâ Atatürk'ün mirasına karşı kin beslemesine neden olmuştur. Atatürk'ün hayatının ve başarılarının, sorunlu kökenlere sahip bir ülkede inşa ettiği ve rehberlik ettiği cumhuriyetin, mihenk taşı olmaya devam ettiği tartışma götürmez bir gerçektir. Onun bir devlet ve ulus olarak Türkiye vizyonu, günümüzde Türklerin ülkelerinin hem bugününe hem de geleceğine dair tahayyüllerini şekillendirmeye devam etmektedir.